DEVİRLERİ AYDINLATAN MEŞ'ALE

İMÂM-I A'ZAM

Ulusal Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2015 • Eskişehir

Hazırlayanlar
Prof. Dr. Ahmet KARTAL
Prof. Dr. Hilmi ÖZDEN

2015
ESKİŞEHİR

Doç. Dr. İsmet ŞANLI

Afyonkarahisar'ın (Emirdağ) Mallıca Köyü'nde doğdu. İlkokul ve ortaokulu Çifteler(Eskişehir)'de, liseyi Bursa'da tamamladıktan sonra, 1997 yılında, Uludağ Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Aynı üniversitede; Hilâlî Divanı (Metin-Çeviri-Tahlil) konulu teziyle yüksek lisansını (1999) ve Fidâyî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın İncelenmesi (İnceleme-Tenkitli Metin) isimli çalışmasıyla da doktorasını tamamladı(2003). 1998 yılından beri Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Bu arada, 2013-2014 öğretim yılında Bosna-Hersek'in Zenica şehrinde bir yıl süreyle görev yaptı. 2010'da Muhammed bin Muhammed Altıparmak'ın Telhîs Tercümesi'ni yayımladı. Makale, ansiklopedi maddesi, bildiri, kitap ve kitap bölümü olmak üzere birçok bilimsel çalışması bulunan Şanlı evli ve üç çocuk babasıdır.

Şemseddîn-i Sivasî'nin *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâmı*

Giriş

Tokat'ın Zile kasabasında 926/1520 yılında doğan Şemseddîn-i Sivasî'nin asıl adı Ahmed, künyesi Ebu's-Senâ, lakabı Şemseddin, şiirde kullandığı mahlası Şemsî'dir. Esmer olduğu için Kara Şems diye meşhur oldu. Tanınmış bir Halvetî şeyhi ve velûd bir müellif olan Sivasî, hayatının en verimli dönemlerini geçirdiği Sivas'ta Şems-i Azîz lakabıyla da anılır. Babası Muhammed Ebü'l-Berekât, Halvetî şeyhlerinden Amasyalı Hacı Hızır'ın halifelerindendir. Şemesddin Sivasî'nin Muharrem, İbrahim ve İsmail adında üç kardeşi vardır. Bunlardan Muharrem ve İbrahim kendisinden büyüktür. Âlim olmaları sebebiyle bu iki ağabeyinin onun yetişmesinde büyük emekleri geçmiştir. İlk tahsiline yedi yaşında Zile'de başlayan Şemseddîn-i Sivasî bilahare Tokat'a ağabeyleri Muharrem ve İbrahim Efendilerin yanına gitmiş ve burada devrin büyük âlimlerinden Arakiyecizâde Mevlana Şemseddin Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Tokat'ta kısa zamanda naklî ve aklî ilimlerde büyük başarı kazanan Sivasî daha sonra İstanbul'a giderek tahsilinin tamamlayıp Sahn medreselerinden birine müderris olmuştur. Ancak Şemseddîn-i Sivasî, kısa bir süre sonra bu görevinden istifa edip hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz'a gitmiş, hac dönüşü Zile'ye

yerleşerek halka vaaz vermeye başlamıştır. Şöhreti yavaş yavaş çevreye yayılan Şemseddîn-i Sivasî, Cumapazarı köyüne giderek babasının şeyhi Amasyalı Hacı Hızır'ın halifelerinden Muslihuddin Efendi'ye bağlanmıştır. Şeyhinin vefatı üzerine önce Tokat'a, sonra Zile'ye gidip öğrenci yetiştirmiş ve bir müddet sonra Tokat'a gelen Halvetî büyüklerinden Şeyh Mecdüddin Şirvanî'ye intisap etmiştir(Bursalı Mehmed Tahir, 1318:7-8, Aksoy, 2010:523-524, Arslan, 2015:9-11).

Sivas valisi Hasan Paşa (?-974/1567) tarafından 972/1564 yılında yaptırılan ve bugün Meydan Camii diye anılan camiye vaiz olmak üzere davet edilen Şemseddîn-i Sivasî, ailesi ve bir kısım talebesi ile birlikte Sivas'a gelip kendisi için yaptırılan dergâha yerleşerek orada zahirî ve batınî ilimleri öğretmek suretiyle pek çok talebe ve mürid yetiştirmiştir(Aksoy, 2010:524; Arslan, 2015:11).

Şemseddîn-i Sivasî, Sultan III. Mehmed ile 1005/1596 yılında Eğri Seferi'ne ve devamında yapılan Haçova Meydan Muhaberesi'ne katılmış (Uzunçarşılı, 1983: III-I/78), Haçova Zaferi'nin ardından bir süre İstanbul'da kalmıştır. Sivas'a döndükten kısa bir müddet sonra 1006/1597'de vefat etmiştir. Naaşı, Meydan Camii'nin haziresine defnedilen Sivasî'nin vefatı için pek çok tarih manzumesi kaleme alınmıştır. Bunlardan biri "Kadriyâ târîh-i fevtini didüm / Nüh felek Şemsi tolındı nûr ile" (1006/1597) şeklindeki beyittir(Aksoy, 2005:8; Arslan, 2015:12).

Şemseddîn-i Sivasî (Kara Şems), Şems-i Tebrizî ve Ak Şemseddin ile birlikte Türk tasavvuf tarihindeki üç Şems'ten biridir. Sivas'ta yaşamasına ve eserlerin çoğunu o şehirde vermesine rağmen şöhreti Sivas dışında Osmanlı hudutlarını da aşmış, Semerkand, Buhâra gibi ilim merkezlerinde de adından bahsedilir olmuştur(Aksoy, 2005:11; Arslan, 2015:11).

Şemseddîn-i Sivasî, önemli bir şeyh olup Halvetî tarikati içerisinde *Şemsiyye* kolunun kurucusudur. Sivas ve çevresinde yaygın olan Şemsiyye şubesi, yeğenleri Abdülmecid Sivasî ve Abdülahad Nurî vasıtasıyla *Sivasiyye* adını alarak İstanbul'da da yayılmıştır(Arslan, 2015:14; Aksoy, 2005:524).

Şiirlerinde Şemsî mahlasını kullanan Şemseddîn-i Sivasî, çoğu dinî, tasavvufî sahada olmak üzere manzum ve mensur yirmi dört eser kaleme almıştır. Eserlerinin muhtevası ve edebî durumu bakımından Sivasî'yi divan edebiyatından ziyade tekke edebiyatı içinde değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Mutasavvıf müelliflerin pek çoğunda görüldüğü üzere onun temel gayesi edebî eser yazmak değil, yazdığı eserler ile tasavvufî görüşlerini geniş halk kitlelerine ulaştırmaktır. Bundan dolayı didaktik yönü ağır basan eserlerde tasavvuf estetik motiften öte eserlerin varlık/yazılış sebebidir. Şiirlerinde ve mensur metinlerde yer yer Arapça, Farsça kelime ve unsurlar bulunsa da Şemseddîn-i Sivasî'nin dili genel olarak sade, açık, yapmacıksız ve pürüzsüzdür. Sivasî'nin kaleme aldığı yirmi dört eserin on ikisi manzum, on ikisi mensurdur. Manzum eserlerinin tamamı Türkçe, mensur eserlerinden ikisi Arapça, diğerleri ise Türkçedir(Arslan, 2015:16, 21).

Şemseddîn-i Sivasî'nin manzum eserleri:
1. *Dîvân-ı Şemşî* (*Dîvân-ı Ârifâne, Dîvân-ı İlâhiyât, Dîvân-ı İlâhiyât ve Gazeliyât)*
2. *Süleymâniyye(Süleymânnâme)*
3. *İbret-nümâ*
4. *Mevlid*
5. *Gülşen-âbâd:*
6. *Heşt-Bihişt*
7. *Mir'âtü'l-Ahlâk*
8. *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*
9. *İrşâdü'l-Avâm*
10.*Umdetü'l-Huccâc*
11. *Terceme-i Kasîde-i Bürde*
12. *Pendnâme*

Şemseddîn-i Sivasî'nin nensur eserleri şunlardır:
1. *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-i Güzîn*
2. *Menâzilü'l-Ârifîn*
3. *Umdetü'l-Edîb fi't-Ta'allümi ve't-Te'dîb: Umdetün fî-Lügati'l-Fürs*
4. *Emr-i İlâhî ve Hüccet-i İlâhî*
5. *Es-Safâyıh fî-Tercemeti'l-Levâyıh*
6. *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâd-ı Sâlis*
7. *Nakdü'l-Hâtır*
8. *Şerh-i Terceme-i Ecvibe Ali bin Ebî Tâlib li-Es'ileti Kümeyl bin Ziyâd*
9. *Dâiretü'l-Usûl*
10. *Abdülvehhab-ı Gazi Menâkıbı*
11. *Hallü Ma'âkıdi'l-Kavâ'id (Arapça)*
12. *Zübdetü'l-Esrâr fî-Şerhi Muhtasari'l-Menâr(Arapça)* (Arslan, 2015:21-24).

Çeşitli kaynaklarda Şemseddîn-i Sivasî'nin manzum eserleri arasında ***Terceme-i İlâhînâme-i Şeyh Attâr, Terceme-i Pendnâme-i Şeyh Attâr, Terceme-i Mantıku't-Tayr-i Şeyh Attâr*** şeklinde eserlerininin varlığından söz edilse de bunlar ayrı birer eser olmayıp onun Feridüddin Attar'ın ***İlâhînâme'***sinin manzum serbest tercümesi olan ***İbretnümâ***'sına verilen farklı isimlerdir.. Bursalı Mehmet Tâhir'in ***Mir'âtü'l-Eşvâk*** adıyla manzum olarak kabul ettiği eser ise aslında ***Mir'atü'l-Ahlâk'***ın yanlış adlandırılması ile ortaya çıkmış bir eserdir(Bursalı 1333: I/95).

Bağdatlı İsmail Paşa, Şemseddîn-i Sivasî'nin ***Risâletü't-Te'vîl*** adıyla manzum-mensur karışık yazılmış bir eseri daha olduğunu belirtse de (Bağdatlı, 1951: I/150) Sivasî'ye ait böyle bir eser tespit edilmemiştir. Şemseddîn-i Sivasî'nin yukarıda belirtilen mensur eserlerinden başka kaynaklarda adı geçen ancak yazma nüshaları henüz tespit edilemeyenler ise şunlardır: ***Cilâu Uyûni'l-Arâ'isi'l-Muhaddara*** (Bursalı 1318: 12, 1333: I/95, Bağdatlı 1951: I/150), ***İlcâmü'n-***

Nüfûs (Bursalı 1318: 12, 1333: I/95, Gölpınarlı 1979: XI/423)***, Letâifü'l-Âyât ve Nükûşu'l-Beyyinât*** (Bursalı 1318: 12, 1333: I/95, Bağdatlı 1951: I/150), ***Meclis*** (Bursalı 1333: I/95), ***Dürerü'l-Akâid***(Gölpınarlı 1979: XI/423), ***Esrârnâme Şerhi*** (Uzunçarşılı 1983: III-I/114). *Dürerü'l-Akadid*, Şemseddîn-i Sivasî'ye değil yeğeni Abdülmcid Sivasî'ye (971/1563-1049/1639) ait bir eserdir(Gündoğdu 2000: 222; Arslan, 2015:21-29).

Menâkıp ve Menâkıbnâmeler[1]

Menâkıb, Arapça menkabe(menkıbe) kelimesinin çoğulu olup nekabe (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak veya haber vermek) kökünden türemiştir. Sözlüklerde "övünülecek güzel iş, hareket ve davranış" anlamlarına gelen menkabe, çoğul şekliyle ve bu manada ilk defa 9. yüzyıldan beri derlenmeye başlanan hadis kitaplarında, Hz. Peygamber'in ashabının meziyet ve faziletlerini anlatan bölümler için (Kitâbü'l-Menâkıb) kullanılmıştır. Menâkıb kelimesinin ayrıca halifeler, mezhep imamları, tarihî şahsiyetlerin terceme-i hâlleri, bazı zümrelerin övgüye değer işleri yanında bazı mukaddes şehirlerin tasvirlerini anlatan yazı ve eserlerin adında "fazîlet" anlamında yer aldığı görülür.

X. yüzyılda ise çeşitli meslek ve zümrelere mensup kişilerin biyografilerini içeren tabakat kitapları arasında sufilerle ilgili olanlar da yazılmaya başlayınca, evliya menkıbeleri bu defa bu eserlerde yer aldı. Sülemî'nin *Tabakatü's-Sufiyye*'si, Ebu Nuaym Ahmed el-Isfahanî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ*, Hucvirî'nin *Keşfü'l-Mahcûb*, Ensârî-i Herevî'nin *Tabakatus-Sufiyye*'si bunlar arasında meşhur olanlarıdır.

XI. yüzyıldan itibaren Abdulkadir Geylânî (ö. 1167) ve Ahmed er-Rifâî (ö. 1182) gibi büyük pirlerin adını taşıyan ve İslam âleminin bir çok yerine yayılan tarikatlar ortaya çıktı. Bunlar ile diğer tarikat şeyhlerinin hayatını ve hatıralarını tarikat içinde ve dışında anlatmak, taziz etmek amacı yanında tarikatlar arasında yayılma arzusundan doğan bir çeşit rekabet ortamı sebebiyle bu pirlerin menkıbeleri müstakil eserler halinde derlenmeye başladı. İlk zaman tarikat önderlerine mahsus olan müstakil menkıbeler, zamanla tarikat içinde önemli rolleri olan şeyhler, halifeler ve hatta şeyh aileleri için de yazılmaya başlamıştır. Daha sonra tek bir ülkede yaşayan muhtelif velilerin menkıbelerini toplayan *Menâkıbu Evliyâ-i Mısr* ve *Menâkıbu Evliyâi Bağdad* gibi bölge veya şehir menâkıbnameleri yazıldı.

Menkıbe veya menâkıb, tasavvuf tarihinde sûfîlerin/velîlerin gösterdikleri olağanüstü hâlleri ifade eden kerâmetleri anlatan küçük hikâyeler anlamında ise tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Çok yaygın olmasa da kerâmet kelimesinin çoğulu olan kerâmât da menkabe veya menâkıb yerine kullanılmıştır.

Kerâmet, velîlerin en dikkat çeken alâmetlerinden biri olarak kabul edilir. Bu yüzden IX. yüzyıldan itibaren yazılan tasavvuf kaynaklarında velî düşüncesine parelel bir de kerâmet düşüncesi gelişmiş ve bunun nazariyesi işlenmiştir.

Kerâmetlerin olağanüstü bir hâdise olması, ancak gerektiği zaman meydana gelmesi ve velînin velâyetini ispatlayıcı mahiyette olması gerekir. Kerâmet, velînin Allah korkusunun, alçak gönüllüğünün artıp şükür duygusunun kuvvetlenmesinde önemli rol oynar.

XI. yüzyıldan sonra tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte kerâmet, tarikat şeyhlerinin mutlak otoritelerini sağlamak için en etkili araç olmuştur. Şeyhin kerâmetleri ne kadar çok, çeşitli ve yaygın olursa müridler de o nisbette pasif ve telkine hazır hâle geliyorlardı. Bunun sonucunda şeyhe olan bağlılık sarsılmaz bir nitelik kazanıyordu. Tasavvuf tarihinde bazı şeyhlerin kerâmetleri reddettikleri, fakat buna rağmen müridlerin ısrarla bunları yaymaya çalıştıkları görülür.

Menkıbelerde yer alan kerâmet kavramı, tasavvuf tarihinde velî düşüncesiyle birlikte inkişâf etmiş ve zamanla bunan ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Bu sebeple menâkıbnâme(menkıbe)ler, velîlerin hayatı, velâyeti, kerâmetleri ve tasavvufî faaliyetlerini konu alabildiği gibi tarihî şahsiyetlerin terceme-i hâlleri ile bazı zümrelerin övgüye değer yönlerini de anlatmak için halk muhayyilesinin ürünü olarak önce sözlü gelenekte teşekkül eden anlatıların daha sonra bazı yazarlar tarafından kitap haline getirilmesiyle ortaya çıkmış bir türdür. Evliyâ menkıbeleri masal, efsane ve destan gibi olağanüstü olayların anlatıldığı edebî türler içinde değerlenidirilmekle birlikte konularının gerçek ve kutsal kişiler (velîler) olması, bunların yaşadıkları zaman ve mekânın bilinmesi, sözü edilen olayların gerçek olduğuna inanılması, sade bir üslupla yazılmaları bakımından öteki türlerden ayrılır. Menâkıbnâmeler, kerametleri anlatılan velînin yüceliğini müridlere anlatarak onun tarikata daha sıkı şekilde irtibatını sağlamak, tarikata yaygınlık kazandırmak amacıyla genellikle o takiratın mensuplarından biri tarfından sözlü gelenek ile yazılı kaynaklardan derlenerek meydana getirilir. Bu şekilde yazılmış kitaplara Türk kültüründe genel olarak "menâkıbnâme" adı verilmiş, ancak "tezkire, kerâmât, vilâyetnâme" kelimeleri de menâkıbnâme anlamında kullanılmıştır(Arslan, 2015:37-38).

İlk örnekleri IX. yüzyılda Arapça yazılan menâkıbnâmelerin daha sonra Farsça ve ardından Türkçe yazıldığı görülür. Arapça, Farsça ve Türkçe menkıbelerin sayılarının zamanla artması ile Doğu edebiyatlarında bir menkıbe yazma geleneği oluşmuştur. Genel itibariyle kurgusal bir nitelik

taşıyan bu eserlerin içinde bazı tarihî unsurların bulunduğu da görülür.

Türk kültüründe evliyâ menkabelerinin doğuşunda İslâmiyetle birlikte gelen tasavvufun da rolü olmuştur. Ancak, Türklere ait İslâm öncesi devirden kalan pekçok efsâne, destân vesairenin bu menkabelerin oluşumuna zemin hazırladığı da bir gerçektir. Bu efsâne, destan vb. mahsullerin önemli bir bölümü, eski şamanların cinlere karşı savaşlarını, ruhlarla mücadelelerini, öbür dünyaya ve gayb âlemine gidip gizli güçlerle temas kurabilme çabalarını ve bu vesileyle ortaya koydukları olağanüstü hâlleri anlatan hikâyelerden oluşmaktaydı. Halk arasında dinî propaganda yapan derviş-şairler, bu hikâyeleri evliya menkıbesi şekline sokarak anlatıyorlardı.

Türk edebiyatında menkıbe türünün ilk örneği 932'de İslamiyet'i kabul eden ve ilk Müslüman Türk hükümdarı olan (Karahanlı hükümdarı) Satuk Buğra Han'ın hayatını konu alan *Tezkire-i Satuk Buğra Han*'dır. Eserin adında "menkabe" yer almasa da eserde Satuk Bugra Han'ın hayatı menkıbe türünün özelliklerine uygun bir şekilde anlatılmıştır. Satuk Buğra Han bu eserde kerâmetler gösteren bir veli hüviyetinde karşımıza çıkar (Pekolcay, 1981:33-37). Anadolu dışında yazılan menkabe türünde başka bir eser ise Ahmet Yesevî'nin menkıbelerini içeren Hazînî'nin *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*'ıdır(İÜ, TY, 2893). Oldukça hacimli ve kısmen manzum bir eser olan *Cevâhirü'l-Ebrâr*'ın çoğu Türkçe bir kısmı Farsça'dır.

Anadolu'da yazılan menâkıbnamelerin ilk örnekleri XIII. yüzyılda, Anadolu Selçukluları dönemine aittir. Selçuklu dönemi, Kâdirîlik, Rifâîlik, Kazerunîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik vs. gibi dışarından gelen pek çok tarikatın yerleşme ve kendini kabul ettirme dönemi olduğu kadar Mevlevîlik gibi yepyeni bir tarikatın da filizlenmeye başladığı bir dönemdir. Anadolu'nun birçok yerinde muhtelif şeyhlerin açtığı tekkeler ve zamanla buralarda ortaya çıkan türbelerden dolayı oldukça fazla menâkıbnâme yazıldığı tahmin edilmektedir. Ancak bunların çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Bunlardan ikisi, *Menâkıb-ı Seyyid Harun-ı Velî* ile *Menâkıb-ı Sadreddîn-i Konevî*'dir. Seyyid Mahmûd Hayrânî ile Ahmed-i Kuçek-i Rifâî adına yazılan menâkıbname ise günümüze ulaşmamıştır.

Selçuklular döneminde yazılan diğer menâkıbnâmeler ise, Mecduddin Feridun b. Ahmed Sipehsalar'ın *Risâle-i Sipehsalar der Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendigâr*'ı (Farsça), Ahmed Eflâki'ni, *Menâkıbu'l-Ârifîn*'i (Farsça) ve Gülşehrî'nin *Kerâmât-ı Ahi Evran*'ıdır.

Beylikler döneminde menâkıbnâme ise Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibü'l-Ünsiyye*'si (Baba İlyas, Dede Garkın, Âşık Paşa'ın menkabeleri)dir. Anadolu'da yazılmasa da Hatib-i Farisi'nin Anadolu dahil Orta Doğudaki Kalenderî şeyhlerine yer verilen Farsça manzum *Menâkıb-ı Cemâleddin-i Sâvî*'si Kalenderilik hakkında nadir kaynaklardan biridir.

XIII. yüzyılın büyük İranlı mutasavvıflarından Feridüddin-i Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ* adıyla tanınan eseri, yazıldığı devirden itibaren Türk tasavvuf çevrelerinde özellikle Anadolu'da çok sevilen bir kitap olup Aydınoğlu Mehmet Bey (1308-1334) döneminde adı bilinmeyen bir yazar tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Anadolu'da XIII. yüzyıldan beri yazılan menâkıbnâmelerde bu eserin büyük etkisi olmuştur. Oradaki bazı menkıbeler bu yeni menâkıbnâmelerde uyarlama suretiyle kullanılmış ve pek çok motif de aktarılmıştır. En tanınmış tercümesini Sinan Paşa (), son tercümesini ise Süleyman Uludağ yapmıştır(Feridüddin-i Attâr, 2013).

Osmanlı döneminde padişah, sadrazam, vezirlerin hayatlarına ve kahramanlıklarına dair yazılan eserlere de menâkıb adı verilmiştir(Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî, Mecmû'a-i Menâkıb-ı Vüzerâ). Osmanlı devrinde bazıları anonim olan sayısı yüzün üzerinde menâkıbnâme yazılmış olup ilk örnekleri XV. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bunlar sırasıyla *Vilâyetnâme-i Hacım Sultan*, *Menâkıb-ı Hâcı Sultân-ı Veli*, *Vilâyetnâme-i Abdal Mûsâ*, *Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultân(Kızıl Deli)*, *Vilâyetnâme-i Sultân Şücaaddin, Vilâyetnâme-i Otman Baba(Hüsam Şah)*'dır. Bu yüzyılda yazılan menâkıbnâmelerin diğerleri ise şunlardır: *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin*, *Saltıknâme*, *Menâkıb-ı Emir Sultân* ve *Menâkıb-ı Kemâl-i Ümmî*.

XVI. yüzyılda *Menâkıb-ı Emir Sultân*, *Menâkıb-ı Gülşenî* (Muhyî-i Gülşenî), *Menâkıb-ı Şeyh Safiyüddin-i Erdebîlî*, *Menâkıb-ı Hacı Bayrâm-ı Velî*, *Menâkıb-ı Akşemseddin* (Hüseyin Enisî), *Menâkıb-ı Kaygusuz Baba*, *Menâkıb-ı Pîri Baba*, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*(Vâhidî) gibi menâkıbnâmeler yazılmıştır.

XVII ve XVIII. yüzyıda *Menakıb-ı Şeyh Üftâde*, *Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî*, *Menâkıb-ı Şeyh Mahmud el-Üsküdarî*, *Tuhfetü'l-Asrî fi Menâkıbi'l-Mısrî*, *Menâkıbü'l-Şeyh Vefa*, *Menakıb-ı Eşrefzade Rumi*, *Menakıb-ı Emir Buhari*, *Menakıb-ı Melamiyye-i Bayramiyye*, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân, Silsilenâme-i Celvetiyye* ve *Hediyyetü'l-İhvân* gibi eserler yazılmıştır. Osmanlı döneminde Anadolu sahası dışında özellikle İran coğrafyasında Nakşibendiyye ve Kâdiriyye gibi tarikatlara mensup şeyhler hakkında Kâşifî'nin *Reşehât*'ı başta olmak üzere menâkıbnâmeler kaleme alınmıştır.

Menâkıbnâmeler, büyük çoğunluğu olağanüstü olaylarla dolu, gerçekle ilgisi bulunmayan eserler olarak görüldüğü için Türk tarihçileri bu eserleri tarihî kaynak olarak kabul edilmemiştir. Ancak

menâkıbnâmelerden faydalanmak suretiyle bazı tarihî olay ve şahsiyetler hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bilgiler ulaşmak mümkündür. Menâkıbnâmeleri bu anlamda ilk defa kullanan M. Fuad Köprülü olmuştur. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Ahmed Yesevî ile ilgili bölümü yazarken menâkıbnâmelerden yararlanmış, onun ardından Zeki Veldî Togan, Abdülbaki Gölpınarlı, Orhan Köprülü, Agâh Sırrı Levend ve Ahmet Yaşar Ocak bu eserlerlerin tarih bakımından önemine işaret etmişlerdir.

Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin menkıbeleri hakkında birkaç tanesi Türkçe, bir Farsça ve diğerleri Arapça olmak üzere kırka yakın eser yazılmıştır. Bu eserlerden tespit edilenlerin müellifleri ve adları şunlardır[2]:

1) Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Salt El-Hımmânî, *Fasl Fî Menâkıbi Ebî Hanîfe* (Ebû Hanîfe'nin menâkıbına dair yazıl ilk eser olarak bilinmektedir.).
2) Muvaffak b. ahmed El-Mekkî El-Hârizmî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*.
3) Zehebî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*.
4) Bezzâzî, *Menâkıbu'l-İmâm-ı A'zam Ebî Hanîfe* (Türkçe tercümesi: Muhammed b. Ömer El-Halebî, *Terceme-i Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*).
5) Süyûtî, *Tebyîzü's-Sahîfe Fî Menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe*.
6) Şâmî, *Ukûdü'l-Cümân Fî Menâkıbi Ebî Hanîfe En-Nu'mân*.
7) İbni Hacer El-Heytemî, *El-Hayrâtü'l-Hisân Fî Menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe En-Nu'mân* (Türkçe tercümesi: Manastırlı İsmail Hakkı, *Mevâhibü'r-Rahmân Fî Menâkıbi'n-Nu'mân*).
8) Alî El-Kârî, *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*.
9) Abdülevvel El-Kanpûrî, *Nevâdirü'l-Münîfe Bi-Menâkıbu Ebî Hanîfe*.
10) Ebu'l-Kâsım Abdulalîm b. Ebû Kâsım, *Kalâ'idü Ukûdid-Dürer Ve'l-İkyân Fî Menâkıbi Ebî Hanîfe En-Nu'mân*.
11) Ebu'l-Fazl Bekir b. Muhammed Ez-Zerencerî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*.
12) Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin b. Muhammed, *Kitâbu'l-Menâkıb* (*Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam)*.
13) Hatîb El-Bağdâdî, *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*.
14) Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed Es-Sa'dî, *Fezâ'ilü Ebî Hanîfe*.
15) Ebu'l-Hasan Ed-Dîneverî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe ve Ashâbih*.
16) Muhammed b. Muhammed b. Nakîb, *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe*.
17) Ebu'l-Leys Muharrem b. Muhammed Ez-Zeylâ'î, *Menâkıbu Ebî Hanîfe ve Sâhıbeyh Ebî Yûsuf ve Muhammed b. Hasan*.
18) Nûh b. Mustafâ Er-Rûmî, *Ed-Dürrü'l-Munazzam Fî Menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam*.
19) Abdulgafûr b. Hüseyin b. Alî El-Elmâ'î, Menâkıbu Ebî Hanîfe.
20) Ebû Ca'fer Et-Tahâvî, Menâkıbu Ebî Hanîfe.
21) Ebu'l-Kasım Muhammed b. Hasan b. Ke's, *Tuhfetü's-Sultân Fî Menâkıbi'n-Nu'mân.*
22) Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Yahyâ En-Nisâbûrî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*.
23) Abdullah b. Muhammed Es-Sebezmûnî, *Keşfü'l-Asâri'ş-Şerîfe Fî Menâkıbi Ebî Hanîfe*.
24) Yûsuf b. Ahmed El-Mekkî Es-Saydelânî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*.
25) Zahîrüddîn El-Mergınânî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*.
26) Muhammed b. Ahmed Eş-Şu'aybî, *Menâkıbu'n-Nu'mân*.
27) Cârulah Ez-Zemahşerî, *Şakâ'iku'n-Nu'mân Fî Menâkıbi'n-Nu'mân*.
28) Kureşî, *El-Bustân Fî Menâkıbi'n-Nu'mân*.
29) Ebu'l-Kâsım Abdulalîm b. Ebû Kâsım, *Er-Ravzatü'l-Aliyyetü'l-Münîfe Fî Menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe.*
30) Şeyh Ebû Sa'îd, *Menâkıbi İmâm-ı A'zam* (Farsça).
31) Osmanzâde Tâ'ib Ahmed, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm* (Türkçe).

Yukarıda sıralanan eserlerden başka İmâm-ı A'zam'ın menâkıbı hakkında eser yazanlardan birisi de Şemseddîn-i Sivasî'dir. Şemseddîn-i Sivasî *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* isimli eserini 1001/1592-3 yılında mensnevî nazım şekli ile yazmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef., No:3921'de kayıtlı nüshaya göre **2956**; 1291/1874 yılında İstanbul'da basılan nüshaya göre ise **2913** beyitten oluşan mesnevinin en önemli özelliği, mevcut bilgilere göre Türk edebiyatında İmam-ı A'zamla ilgili telif ve tercüme şeklinde yazılan 15'ten fazla eser içinde tek manzum menâkıbnâme olmasıdır. Bu menâkıbnâmenin kaynaklarda geçen diğer adı *El-Hiyâdu min Savbi Gamâmi'l-Feyyâd*'dır(Kâtip Çelebi, 2008:IV/1469; Arslan, 2015:23; Gölpınarlı, 1979: XI/423).

Nüshaları: Şemseddîn-i Sivasî'nin Menâkıb-ı İmam-ı A'zam mesnevisinin tespit edebildiğimiz 7 nüshası vardır. Bunlardan 4'ü İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Kılıç Ali Paşa, 1032; Yazma Bağışlar 3367; Hacı Mahmud Ef., 4601 ve 3921), 1'i Ankara Milli Kütüphane'de (60Hk36), 2'si de Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi Kütüphanesi'nde (13407 ve 12938'de kayıtlı) bulunmaktadır. Eser, ayrıca 1291/1874-5'te İstanbul'da Hattat Tevfik Efendi Matbaası'nda basılmıştır. Bu baskının hangi yazma nüshadan çoğaltıldığı ise belli değildir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef., 3921'de kayıtlı nüsha, 70 varak olup nesih hatla yazılmıştır. Eser mesnevi olmasına rağmen, beyitler halinde değil, satır düzeninde nesir eser biçiminde yazılmıştır. Yer yer harekeli olan metinde beyitler, aralarına koınulan büyük kırmızı nokta işareti ile birbirinden ayrılmıştır. Ayetler, mahlas ve eser isimleri farklı kırzımı mürekkeple yazılmıştır.

Mesnevî, 66 varak olup 4 varak ise müstensihin ilavelerinden oluşmaktadır. Hacı Mahmud bölümendeki bu nüsha, Sahhaflar Kethüdâsı Kocasultânzâde Mehmet Sârî ez-Zehavî tarafından 1094/1682-3'te istinsah edilmiştir. Eserin sonunda, müstensihe ait ve İstanbul'da çıkan yangını konu alan 70 beyitlik bir de kaside vardır. Eserde mesnevilerde görülen genel şekil ve muhteva özelliklerinin tamamı yoktur(Arslan, 2015; Eliaçık, 1997).

Sivasî, menâkıbnâmeyi 1001/1593 yılının Cemâziye'l-evvel ayının başında yazmaya başlayıp aynı yılın Şa'bân ayının sonunda, dört ayda bitirdiğini şu şekilde belirtir:

Çü târîh olmış idi elf ü vâhid
Fakîr olmışdı bu nazma mücâhid (2927)

Mahall-i bed' idi ûle'l-cemâzeyn
İrişdi âhir-i şa'bâna bu beyn (2928)

Tamâm dört ay olur bed' ü ferâgum
Umaram ki ola rûşen çerâgum (2929)

Yazılış Sebebi: Sivasî, eserin başında, daha önce *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn* isimli eserinde dört büyük halifenin menâkıbını yazdığını, ağabeyi Muharrem Efendi'nin bunlara beşinci olarak İmâm-ı A'zam'ın menâkıbını da eklemesini talep etmesi üzerine bu eseri manzum olarak kaleme aldığını belirtir:

Hakîr için birâder var mükerrem
Ki üstâdum durur nâmı Muharrem (546)
...
Ki bir söz söylerim iy nûr-ı dîde
Kabûl eyle sözüm olma remîde (551)

İmâm A'zam ki oldu Bû-Hanîfe
Hem oldur muktedâ dîn-i Hanîf'e (552)
...
Niçün neşr olmaya andan menâkıb
Ki almaya umûm andan mevâhib (557)
...
Gel imdi Çâr-yâra bu imâmı
Beşinci eyle yaz bundan kelâmı (560)

Beyân eyle hısâlinden o şâhun
Ayân eyle kemâlinden o mâhun (561)
...
Didüm iy rûh-ı rûhum hôş buyurdun
Bu hizmetle dil ü cânı doyurdun (564)

Ki tâ nazm eyleyem ber-vefk-i me'mûr
Bu aczile ki el-me'mûr u ma'zûr (566)

Sivasî'nin bu eseri, aslında, ağabeyi ve dönemin saygın alimlerinden olan Muharrem Efendi'nin Arapça mensur olarak yazdığı *Menâkıbu Ebî Hanîfe ve Sâhıbeyh Ebî Yûsuf ve Muhammed b. Hasan* isimli eserin manzum Türkçe tercümesidir. Şemseddîn-i Sivasî, menâkıbı yazarken daha önce bu konuda Arapça yazılan birçok eserden yararlandığını, ancak Arapça bilmeyenlerin yararlanabilmesi için Türkçe kaleme aldığını da özellikle belirtmiştir(Arslan, 2015:54; Eliaçık, 1997:26):

Ulu ulu kitâbdan itdüm ihrâc
Mevâkıf'la **Makâsıd** dahı **Minhâc**[3] (449)

Ta'arruf hem tefâsîr zübdesinden
Didüm sâ'ir kitâblar umdesinden (450)

Arab dilden çıkardum himmet itdüm
Ol dilce bilmeyene şefkat itdüm (451)

Ki tâ ezberleyeler hâs u ger âm
Husûsâ kudegân u merdüm-i hâm (452)
...
Yazup her kitâbdan nakl ü ahbâr
Getürmiş her diyârdan nukle-i yâr (568)
...
Şürû' itdüm zarûrî bu merâma
Hudâ avn ide irgürem tamâma (573)

Arab dilinden itdüm anı ihrâc
Geyürem pes ana **Türkîce** dîbâc (574)

Ki nef-i âm ola her müstefîde
Budur râh-ı ifâdetde müfîde (575)

Eserin asıl yazılışı gayesi, Sivasî'nin şairliğini ispattan çok Ebû Hanîfe'nin faziletlerini öne çıkarıp XVI. yüzyılda giderek artan Rafiziliğe karşı sünnî inançta olanlara moral vermektir(Ahmet Refik, 1932; Eliaçık, 1997:26).

İmâmlar şâhıdur bil Bû-Hanîfe
İmâm oldu bize dîn-i Hanîf'e (495)

Velî bu cümleden râh-ı güzîde
İmâm A'zam yolıdur nûr-ı dîde (493)

O yolun nâmıdur sünnet cemâ'at
Gerekdür gireler bu yola ümmet (135)

Velî sünnet cemâ'at yolu yârâ
Bu işlerden kamu eyler teberrâ (144)

Gel imdi sâlikâ sünnet cemâ'at
Yolın elde koma eyle ri'âyet (179)

Budur hak yol adı sünnet cemâ'at
Cemâ'at bozula olur mücâ'at (182)

Havâriclerdür ez-sünnet cemâ'at
Revâfızlar durur ol cavk-ı nekbet (300)
...
Budur sünnet cemâ'atden 'alâmet
İde bu fırkaya bugz u 'adâvet (315)

...
Olur sünnîler anda şâd u mesrûr
Revâfız fırkası menkûs u mebsûr (2613)

Yüriye mezheb-i sünnet cemâ'at
Ola âhir-zamân şâhına ümmet (422)

Kabûl itdüm bu dem sünnet cemâ'at
Yolın şâhid olun bana cemâ'at (1015)

Kabûl itdük şehâ sünnet cemâ'at
Yolın kim ol imiş râh-ı hidâyet (1849)

Muhtevası: Eserin incelemeye esas aldığımız Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshası 2913 beyittir. On bâb ve bir hâtimeden oluşan eserin başında tevhîd-münâca'at özelliği taşıyan 50 beyitten sonra "Der Medh-i Resûlullâh" başlıklı bölüm ile "Kasîde-yi Der Medh-i O" başlığı ile kaside nazım şekli ile mesneviden farklı vezinde yazılmış 10 beyitten oluşan kısımda Hz. Muhammed'in övgüsü yer almaktadır:

Kasîde Der Medh-i O (Ey Resûllullâh Sallallâhu 'Aleyhi ve Sellem)

(Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün)

Ey Resûl-i 'Arabî mâh-ı dü-kevn ü medenî
Şâh olur sâ'il-i bâbın ne kadar olsa denî

Ünsüni bulmaga mahrem-i 'arş olmadı mı
Berr-i vahşetde şubân iken Üveys-i Karenî

Zîr-i na'linde olan kumlarına gıbta eder
Tâc-ı şâhânda olan dürr-i semîn-i 'Adenî

Seng-i sahrâsına reşk eder iken la'l-i cinân
Hiç hesâba gele mi anda akîk-i Yemenî

Saltanat mansıbını vermege çok minnet eder
Hân-ı fazlında zübâb olmağa hâkân-ı Senî

Berr-i 'aşkunda şehâ şevk ile 'uşşâk-ı safâ
Bulmadı zîr-i mugaylân gibi zîbâ çemeni

Nutk-ı cân-perveri her kande ola rûh-efzâ
Dem-i hikmetle o dem aça mı 'Îsâ deheni

Lî-ma'allâh tûruna ağdıkda sen şâh-ı rüsûl
Tûr-ı Sînâ'da Kelîm eyleye kûteh sühanı

Dâmen-i mahmilüne itdi temessük Şemsi
Dilde i'zâr-ı hezâr egnine almış kefeni

Gerd-i kûyunda şehâ şemm eden âsârundan
Neyler ol anber-i hâmı dahı müşk-i Hoten'i (72-81)

Yukarıda verilen kaside şeklindeki manzumeden sonra mesnevî nazım şekliyle Hz. Peygamber'in övgüsüne devam edilmiş ve O'ndan söz edip yücelten çeşitli ayetlerden (İsra 81, Mâ'ide 15, Ahzab 46, Ra'd 7 ve Tevbe 128 vd.) beyit aralarında alıntılar yapılmıştır. "Fî Medhi Âli ü Ashâb Sallallâhu Ta'âlâ 'Aleyhim Fî Külli Faslin ve Bâb" başlığı altında Hz. Peygamber'in âile bireyleri, ashâbı ve dört halifenin medhinden sonra "Mukaddime" başlıklı kısımda "Elâ iy sâlik-i râh-ı hakîkat" diye seslenen şair, müslümanlara Hz. Muhammed'in eteğine sıkıca tutup "sünnet cemâ'at" denilen "sırât-ı müstakîm"den gitmelerini, kâmil insan olabilmek için ilim ve irfan sahibi olmalarını tavsiye edip çeşitli uyarılar yapar, öğütler verir. "İlâhiyât" başlıklı tevhid türündeki bölümden sonra "Bahs-i Kelâm", "Bahs-i Rü'yetullâh", "Bahs-i Nübüvvet", "Tafdîl-i Muhammed", "Emr-i Mi'râc", "Halk-ı Ef'âl", "Bahs-i Kazâ vü Kader", "Su'âl-i Kabir", "Haşr-i Ecsâd", "Tetâyür-i Kütüb", "Mîzân", "Sırat", "Hulûd-ı Dâreyn ve Mevcûdiyyetihimâ Elân", "Bahsü'l-Melâ'ike", "Kerâmâtü'l-Evliyâ'i Hakkun", "Tafdîl-i Hülafâ-yı Râşidîn Ba'zuhum min Ba'zın", "Nef'-i Sadakati li'l-emvât", "Eşrât-ı Sâ'at", "Hurûc-ı Dâbbetü'l-Arz", "Nüzûl-i 'Îsâ", "Bâb. Tulû'u'ş-Şemsi Min Magribihâ ve Hurûc-ı Yecûc u Me'cûc", "Beyân-ı Husûf ve Hurûc-ı Nâr Min Yemen", "Takrîb/ler", "Şürû'un ile'l-emaksûdi", "Şürû' Be-Maksûd", "Na't-ı Hazret-i Nu'mân" kısımları yer alır. Yukarıda belirtilen başlıklar altındaki açıklamalar 536. beyitte biter.

Zuhûr itse dehânumdan 'aceb mi dürr ile mercân
Ki cûş itdi bu dem deryâ-yı dilden midhât-i Nu'mân

şeklindeki matla' beytiyle başlayan mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'ilün mefâ'îlün vezninde yazılmış 9 beyitten oluşan İmâm-ı A'zam övgüsünde bir kaside yer alır.

Asıl konuya geçilen "Sebeb-i Te'lîf În Menâkıb-ı Seniyye" kısmı 546. beyitle başlar. Sivasî, sebeb-i te'lîf kısmının sonunda yer alan,

Kitâbum oldı on bir bâba mahsûr
Dahı bir hâtimeyle geldi maksûr (576)

şeklindeki beyitte eserinin "on bir bâb(bölüm)" ve "hatime"den oluştuğunu belirtir. Şair bundan sonra her bâbın başlığını ve o başlıkta anlatılan konuyu liste halinde Arapça olarak belirtip açıklamalara/anlatıma geçer. Mesnevî'de yer alan bâblar ile konuları şunlardır(vr. 14a):

1. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Nesebi(soyu): El-Bâbu'l-Evvelü Fî Nesebi'l-İmâmi Ebî Hanîfe Rahimehullâhu Ta'âlâ (577-750): İmâm-ı A'zam'ın soyunun kimlerden geldiği, adı ve künyesi belirtildikten sonra babası Nu'man bin Sâbit'in nehirde gördüğü elmayı yemesi ve akabinde yaşananlar anlatılmıştır. Bölümde ayrıca İmâm-ı A'zam'ın güzel ve temiz giyinmeye önem verişi, fazla mal kazanma hırsına düşmemek gerektiği, Ebû Hanîfe'nin kendine verilecek maaşı kabul etmeyip ticaretle geçimini sağlaması, Ebû Hanîfe'nin sorulan bir soruya cevap verememesi üzerine daha çok ilim öğrenmeye gayret edişi, Halife Mansur'un dönemin kadısı Ebû Leylâ'nın şikayeti üzerine Ebû Hanîfe'nin fetva vermesini yasaklamasıyla ilgili hadiseler anlatılmıştır.

2. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Fazîletleri: El-Bâbu's-Sânî Fî Fezâ'ilihi's-Seniyyeti (751-1166): Bölümün başında Hz. Peygamber'in Ebû Hanîfe'yle ilgili söylediği rivayet edilen "Ümmetimden ismi Nu'mân, künyesi Ebû Hanîfe olan biri vardır. O ümmetimin yıldızıdır. O, Allah'ın dinini ve benim sünnetimi canlandıracaktır." şeklindeki hadisine yer verilmiş ve bu hadisin akabinde Ebû Hanîfe'nin faziletleri anlatılmıştır. İmâm-ı A'zam'ın verdiği çeşitli fetvalardan söz edilip İmâm-ı A'zam'ın Ebû Leylâ'nın fetvalarındaki yanlışları tespit edip düzeltmesi anlatılmıştır. Hocası Katâde'nin Ebû Hanîfe'ye sorusu ve İmâm'ın cevabı, İbn-i Habîr'in Ebû Leylâ ile İbn-i Artat'a sorduğu soruya yeterli cevap alamayınca aynı soruyu Ebû Hanîfe'ye sorup makul cevap alması, bir karı-kocanın tartışma neticesi boşanmalarından sonra pişman olmaları ve Ebû Hanîfe'nin bu duruma uygun bir çözüm bulması, İbn-i Mübârek ile Ameş'in Ebû Hanîfe'yle ilgili anıları, Ebû Hanîfe'nin kaza ve kaderle ilgili görüşleri, Râfizîlerden birisinin Kûfe'de Ebû Hanîfe'yle münazarası ve Râfizînin mezhebinden dönmesi, İmâm'ın terzi ve iki kadınla ilgili fetvaları, Ebû Hanîfe'nin kelam ve fıkha vâkıf olduğuna dair çeşitli görüşler belirtilmiştir.

3. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Kerâmetleri: El-Bâbü's-Sâlisü Fî Kerâmetihi's-Seniyyeti(1167-1582): "Mevlâ-yı Nu'mân/Numân'ın Kölesi" denilen kişinin annesi hamile iken ölmesi üzerine Ebû Hanîfe'nin fetvasıyla bebeğin anne karnından ameliyatla alınması, İmâm Şafi'nin Ebû Han'ife'nin mezarını sık sık ziyaret edişi, Halife Mansur'un yatağında gördüğü yarasa sütüyle ilgili hadiseyi Ebû Yûsuf'un İmâm-ı A'zam'dan duyduğu bir söz ile açıklığa kavuşturması, Ebû Hanîfe ve talebelerine zehirli yemek ikram edilmesi üzerine durumu anlayıp talebelerine nehirden abdest aldırması ve bu sırada yemekten yiyen kedinin ölmesiye zehirlenmekten kurtulmaları, Ebû Hanîfe'nin gençliğinde bir Dehrî ile münazarası, bir Arap şahsın (et-Tehıyyâtü lillahi ve's-salavâtü et-tayyibâtü'nün okunuşunu kastederek) Ebû Hanîfe'ye "Ey İmâm! Bir vav ile mi olacak, iki vav

ile mi?" şeklinde sorusu ve İmâm'ın sorunun "tahiyyat"la ilgili olduğunu anlayıp cevapladığı hadiseye yer verilmiştir.

Eserde Ebû Hanîfe'nin kerametleri olarak anlatılan olaylar, mantık kurallarının dışına çıkmayan, gerçeğe yakın olaylardır. Böyle olması da Sivasî'nin İmam-ı A'zâm'ı veliden çok fıkıh âlimi olarak görmesinden kaynaklanır. Mesnevi'de Ebû Hanîfe'yle ilgili anlatılan pek çok olayda ve rivayette onun keskin zekâsı ve aklıyla hareket edişi ön plâna çıkmaktadır. Onun bu yönünün açıkça görüldüğü kerametlerinden birini örnek olması bakımından aşağıya alıyoruz:

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'yi görünüşte seven ancak aslında ona haset eden bir şahıs, bir gün İmâm ve dostlarına/talebelerine ziyâfet hazırlayıp nehir kenarındaki bahçesine davet eder. Ebû Hanîfe ve dostları bu davete icâbet ederek söz konusu şahsın bahçesine giderler. Davet sahibi, gelen misafirlere yemek için "buyurun" der ancak Ebû Hanîfe hemen yemeğe başlamayıp dostlarına benim yaptığım gibi yapın deyip yemekten önce el yıkama sünnetini ifa için nehre gederek ellerini yıkamaya başlar. Herkes İmâm gibi nehirden ellerini yıkayıp abdest almaya başladıkları sırada ansızın bir kedi gelip Ebû Hanîfe'nin tabağındaki yemekten yer ve hemen oracıkta ölür. Bu durum üzerine Ebû Hanîfe ve dostları yemeğin zehirli olduğunu anlayıp yemek yemeden oradan ayrılırlar. Ebû Hanîfe, daha başta yemekte zehir olduğunu anlamış fakat açıkça söylemeyip el yıkama bahanesiyle oyalanma yolunu tutup kerâmetini gizlemek istemiştir. Böylece hem sünneti yerine getirmiş hem de zehirlenmekten kurtulmuştur. Bu hadise mesnevîde nazmen şöyle anlatılmıştır:

Rivâyetdür ki Hazret Bû-Hanîfe

Var idi bir hasûdı duy latîfe

Hasedde irmiş idi şol makâma
Ki dâ'im kasd iderdi ol hümâma

Meger bir gün imâmı kıldı da'vet
Nifâkile idüb 'arz-ı muhabbet

İletdi bûstânda cenb-i nehre
diler ki çâk ola zehr ile zehre

Ta'âmı serdiler anda miyânâ
Oturdı anda ashâb merdümâne

İmâm anda hemân turdı yirinden
Velâyetle meger tuydı birinden

Didi yârân bana tab'iyyet eylen
Ta'âm için nehirden sünnet eylen

Hemân turdı yirinden cümle ahbâb
Vuzûya başladılar şeyh ü ger şâb

Bu esnâde gelip bir hirri nâgâh
İmâm'ın kas'asından yidi bî-gâh

Hemân-dem öldi hirre bildi ahbâb
Ki semm halt itmiş ana merd-i kallâb

Halâs oldı kamusı mâcerâdan
Dağıldılar hemân-dem ol aradan

Kerâmetle bilüpdi semmi Nu'mân
Velî setr eyleyüp kılmadı i'lân

Arada sünneti kıldı bahâne
Budur âdet ezelden kâmilâna

Dahı sünnet ne tiryâk oldı ey cân
Halâs oldı anunla anda çok cân
(1225-1238, vr. 28b-29a)

4. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Dirâyetli Olması (Doğru hüküm vermesi ve doğru hükmü söylemesi): El-Bâbu'r-Râbi'u Fî Kevnihî Muhikkan ve Salâbetihi Fî Dînihi (Kâ'ilen Bihî Radıyallâhu Anhu): Ebû Hanîfe'nin bir çocukla, Kûfe valisiyle ve Halife Mansur'la aralarında geçen hikmetli konuşmalar, Ebû Hanîfe'nin emin bir şahıs oluşu, İmam'ın dört kadınla evlilik hakkında görüşleri, yardımseverliği ile ticaret ahlakı üzerinde durulmuştur.

5. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Zekâsı ve Güzel Ferâseti: El-Bâbu'l-Hâmisü Fî Fıtnatihi ve Hüsni Ferâsetihî (1583-1934): Ebû Hanîfe'nin pratik zekasını ortaya koyan çeşitli olayların anlatıldığı bu bölümde O'nun evlilik, aile, malk ve mülkle ilgili görüşleri, parasını kaybeden bir şahsa verdiği öğüt, râfizî müşterisinin Hz. Osman'ın Yahudi olduğuna dair iftiralarını gösterdiği delille çürütmesi, Ebû Hanîfe'nin eşkıyalarla başından geçen hadise, bir cenâzede yaşanan yemin olayı ve Ebû Hanîfe'nin meseleyi çözümü, Ebû Hanîfe'nin kinâyeli konuşmaları çabuk kavraması ve izahı, Halife Ebü'l-Abbas Seffâk ile Ebû Hanîfe arasında geçen bir olay anlatılmıştır.

6. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Görüştüğü Sahâbeler: El-Bâbu's-Sâdisü Fîmen Re'âhu Ebû Hanîfe Rahmetullâhi Mine's-Sahâbeti Radıyallâhi 'Aleyhim Ecma'în(1935-1985): Bu bölümde İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin görüştüğü sahabelerin isimleri belirtilir: 1) Enes İbni Mâlik 2) Abdullah İbni Ebû Evfâ 3) Sehl İbni Sa'd 4) Âmir İbni Vâsile 5) Abdullah İbni Enes 6) Abdullah İbni Hâris 7) Câbir İbni Abdullah 8) Ma'kil İbni Yesâr 9) Â'işe binti Ucret. Bölümün sonunda "sekiz oldu bununla sahb-ı ekrem" denilse de dokuz sahabe ismi belirtilmiştir.

7. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Du'aları ve Münâcâtları: El-Bâbu's-Sâbi'u Fî Da'vâtihî ve Münâcâtihî (1986-2042): İmâm-ı A'zam'ın gece ibadetlerine büyük önem verdiği ve bundan dolayı en güzel elbiselerini giyip gece mescitte sabaha kadar huşû ile namaz kılıp dua ettiği, sabah namazı için cemaat gelmeden evine dönüp kıyafetini değiştirdikten sonra tekrar namaz için mescide geldiği anlatılmış, yaptığı dualardan örnekler verilmiştir.

8. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Cömertliği ve Yardımseverliği: El-Bâbu's-Sâminü Fî Cûdihî ve Sehâ'ihî Radıyallâhu Anhu (2043-2151): İmâm-ı A'zam'ın yaşadığı dönemde ilmi gibi cömertliği ile meşhur olduğu belirtilmiş ve ihtiyaç sahiplerine yardım ettiği bazı hadiseler anlatılmıştır.

9. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Gece Namazına Kalkması: El-Bâbu't-Tâsi'u Fî Kıyâmihi bi'l-leyli Radıyallâhu Anhu (2152-2302): İmâm-ı A'zam'ın geceyi üçe bölüp bir kısmında ibadet ettiği, bir kısmında eğitim yaptığı bir kısmında ise uyuduğu belirtilir. Ebû Hanîfe'nin gece namazlarından sonra yaptığı zikirler ve hatimleri ile çeşitli şahıslar ile arasında geçen hadiselerden söz edilmiştir.

10. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Rü'yâları: El-Bâbu'l-Âşirü Fî Rü'yâhu Radıyallâhu Ta'âlâ Anhu(2303-2481): Bu bölümde Ebû Hanîfe'nin iki rüyasından söz edilmiştir. Birincide İmâm-ı A'zâm'ın rüyasında Peygamberin kabrini açması ve bu rüyayla ilgili İbni Sîrîn'in ta'bîri, ikincide ise Ebû Hanîfe'nin rüsayında Allah'a kulların cehennemden nasıl kurtulacağını sorması ve cevabı anlatılmıştır. Bu rüyalardan sonra çeşitli kimselerin Ebû Hanîfe'yle ilgili rüyalarına dair rivayetler, Sivasî'nin Ebû Hanîfe'yi rüyasında görmesi ve bu rüyanın ta'biri anlatılmıştır.

11. Bâb: İmâm-ı A'zam'ın Doğumu ve Vefâtı: El-Bâbu'l-Hâdî Aşere Fî Vilâdetihî ve Vefâtihî Radıyallâhu Anhu (2482-2639): Bu bölümde Ebû Hanîfe'nin Halife Mansur'un Bağdat'a kadı olması

teklifini kabul etmeyişi ve bu sebeple hapse atılışı, dostlarının ona hapisten kurtulması için kadılığı kabul etmesini tavsiye etmeleri ancak İmâm'ın bunu kabul etmemesi sonucunda hapiste işkence edilip zehirlenerek öldürülüşü anlatılmıştır. "Fasl: fî vilâdetihi ve sinnihi radıyallâhu Ta'âlâ 'anhu" başlığından sonra Ebû Hanîfe'nin Hicri 80/699'da doğduğu, Hicri 150/769'da 70 yaşında iken vefat ettiği, (Bağdat'ta) Hayzurân denilen yere defnedildiği belirtilir:

Çü heştâda irer târîh-i hicret
Gelir dünyâya ol Nu'mân-ı hôş-baht

Vefât itdi yüz elisinde ol hân
Tamâm yetmiş olur pes sinn-i Nu'mân

Şu yerde defn olunmuşdur o hôş-kâm
Ki meşhûr Hayzurân dirler ana nâm (2542-4, vr. 58a)

1508'de Şah İsmail'in Bağdat'ı istilası sırasında Ebû Hanîfe'nin Bağdat'ta bulunan mezârının (türbesinin) Râfizîler tarafından tahrip edileceğinin duyulması üzerine sünnî müslümanların Ebû Hanîfe'inin bedenine zarar verilmesini engellemek için bir gece İmâm'ın kabrini bozup üstüne sağlam bir duvar yaptıkları, Râfizilerin İmâm'ın bedenini bulmak için çok mezar yıktıklarını ama onu bulamadıkları anlatılır:

Zü sünnîler işitdi azmin anun
Bu fikr-i fâsid ile cezmin anun

Geceyle bozdılar kabr-i şerîfin
Ki tâ bulmayalar cism-i latîfin

Yaparlar üstine dîvâr-ı muhkem
Ola dîvâr içinde nûr-ı mübhem
(2558-2560, vr. 58b)

Kaçan kim aldı Bağdâd'ı melâ'în
Revâfız şâhı meyşûm-ı bed-âyîn

Hemân kasd itdiler kabr-i İmâm'a
Sıyânet irdi Hak'dan ol hümâmâ

Anunçon yıkdılar nice mezârât
Bulamadılar andan hîç alâmât (2561-2564, vr. 58b)

Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı 941/1534'te aldıktan sonra Ebû Hanîfe'nin türbesi ile yanında bulunan medreseyi yeniden yaptırması da mesnevide kısaca anlatılmıştır:

Zamân oldı ki geldi Âl-i Osmân
O şehler zübdesi Sultân Süleymân

Dokuz yüz kırk birinde idi târîh
Bu resme yazılırdı hem tevârîh

İşâret kıldılar kabr-i şerîfe
El urdılar o dîvâr-ı şerîfe

Ki Nu'mân içün itmişlerdi perde
Emârâtını buldılar o yerde

Ayânen buldılar cism-i şerîfen
Yine setr itdiler ol dem latîfin

Hudâya ham idüp Sultân Süleymân
Didi iy Kâdir ü Mennân u Rahmân

Ne 'izzetdür bana kıldun müyesser
Benimle zâhir oldı kabr-i enver

Neşât ile buyurdılar pes ol an
Virile kabr-i pür-nûrına 'unvân

Urıla üstine bir kubbe 'âlî
Ne kubbe Kubbe-i Mînâ misâli

Yapıldı havline hem sûr-ı 'âlî
Ki mahsûr ola ol mevle'l-mevâlî

Çü emr oldı vücûda geldi me'mûr
Yapıldı cenbine hem câmi'ü'n-nûr
(2570-2587, vr. 58b-59a)

Hâtime: Fî Menkıbeti'l-İmâmeyni'l-Hümâmeyn Ebî Yûsuf ve Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî Rahimehumullâhu Ta'âlâ (2640-2917).

Hâtime'de İmâm-ı A'zam'ın öğrencileri İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî'nin hayatı ve soyuyla ilgili çeşitli rivayetler ile menkıbeleri anlatılmıştır. Mesnevî,

Çü hayr ile kitâbum buldı encâm
Recâdur ki ire hayra serencâm (2917, vr. 66b)

şeklindeki beyit ile sona erer. Bundan sonra gelen beyitlerdeki bilgilere göre şair, 1001/1593 yılının Cemaziye'l-evvel ayında yazmaya başladığı eserini dört ayda, Şaban ayının sonunda tamamlamıştır. Sivasî, Hâtime'nin sona erdiği 2917. beyitten sonra yer alan 2925-2956. beyitlerde en son yazdığı "Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam" isimli eserinin yirminci kitabı olduğunu belirtip daha önce yazdığı eserlerinin isimlerini ve kısaca muhtevalarını belirtmiştir. Hem Şemseddîn-i Sivasî hem de edebiyat tarihi açısından önemli olan bu kısımda şairin belirttiği eserlerin isimleri sırasıyla şunlardır: Hallü'l-Ma'âkıd, Zübdetü'l-Esrâr, Süleymâniyye, İrşâdü'l-Avâm, İbretnümâ, Gülşen-âbâd, Levâyih Tercümesi Safâyih, Mevlûd, Heşt-bihişt, Menâzil, Mir'âtü'l-Ahlak, Menâkıb-ı Çehâr-yâr, Menâsik, Umde, Dâ'ire, Emr-i İlâhî ve Huccet, III. Murad'ın Gazellerinin Şerhi, İlâhîler ve Gazeller (Divan), Şerh-i Bürde Tercümesi ve Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam. Sivasî, kitaplarının isimlerini belirttikten sonra III. Murad'dan (1574-1595) çok ihsan

gördüğünü ifade etmiş, hükümdara dualar edip kendisine dua talebiyle de eserini bitirmiştir.

Sonuç

Ehl-i sünnet akaidini benimseyen ve Hanefî mezhebine bağlı, mutasavvıf ve âlim bir şahıs olan Şemseddîn-i Sivasî, gayesi edebi eser vermekten ziyade fikirlerini geniş halk kitlelerine ulaştırmak olduğu için eserlerinde daha çok didaktik ve zâhidâne konulara yer vermiştir. Bundan dolayı diğer manzum eserlerinde olduğu gibi bu mesnevide de dikkat çeken bir coşkunluk görülmez. Fuzulî (888/1483-963/1556), Bakî (933/1526-1008/1600) gibi birinci sınıf şairlerinin yanı sıra ikinci sınıf bir şair sayılabilecek olan Şemseddîn-i Sivasî'nin en önemli tarafı "mesnevi şairi" olmasıdır. Tespit edilebildiği kadarıyla muhtelif kütüphanelerde bulunan on iki manzum eserinden dokuz tanesi mesnevidir.

Manzum eserlerinden ***Divan*** ve ***Terceme-i Kasîde-i Bürde, Pend-nâme*** haricindeki ***Süleymâniyye, İbret-nümâ, Mevlid, Gülşen-âbâd, Heşt-Bihişt, Mir'âtü'l-Ahlâk, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, İrşâdü'l-Avâm,Umdetü'l-Huccâc*** isimli mesnevileri nazarı dikkate alınınca onun hamse sahibi bir şair olduğu görülür. Hatta bu dokuz mesneviye ***Dîvân'***ı da eklendiğinde onu iki hamse sahibi şair olarak kabul etmek gerekir.

Türk edebiyatında sayıları sınırlı olan Ali Şir Nevâî (845/1441-907/1501), Hamdullah Hamdî (853/1449-909/1503), Taşlıcalı Yahyâ (ö. 990/1582) vb. gibi şairlerin yanında Şemseddîn-i Sivasî'yi de hamse sahibi bir şair saymak lazımdır.

Şemseddîn-i Sivasî'nin *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* isimli mesnevisi, sadece "kerametlerin" anlatıldığı bir eser olmayıp Ebû Hanîfe'nin soyu, doğumu, hayatı, kerametleri, faziletleri, rüyâları, hakkında anlatılanlar, yaptığı iş ve verdiği kararlarda zekâsı ile aklını kullanışı gibi onunla ilgili pek çok husûsun yer aldığı manzum biyografik/ansiklopedik eser hüviyetine sahiptir. Eserde şekil ve tertîp yönünden mesnevilerde görülen genel özelliklerin tamamını yoktur.

Menâkıb türü eserler genel olarak mensur olarak yazılır. Sivasî'nin bu eseri manzum olarak kaleme almasının asıl sebebinin,

Ki tâ ezberleyeler hâs u ger âm
Husûsâ kudegân u merdüm-i hâm (452, vr. 11b)

beytinde de görüldüğü üzere, Ebû Hanîfe'yle ilgili bilgilerin kolay bir şekilde ezberlenmesini/öğrenilmesini sağlamak olduğu söylenebilir. Oldukça hacimli biyografik eser özelliği taşıyan mesnevî, yer yer Arapça ve Farsça tamlamalar kullanılmış olsa da genel olarak halk söyleyişine yakın, akıcı dili ve üslubundan dolayı çabuk okunabilecek bir mahiyettedir. Bundan dolayı Sivasî'nin İmam-ı A'zam ve Dört Halifeyle ilgili menakıbnameleri, halk tarafından beğenilmiş ve sevilerek okunmuştur.

Dipnotlar

1. Bu bölüm şu kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır: Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 27-96; Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", TDVİA, C. 29, Ankara 2004, s. 112-114; Mustafa Uzunpostalcı: "Ebû Hanîfe". İslam Ansiklopedisi. TDV. Yayınları.C. X. s. 131-138".
2. Bu eserlerin tespitinde şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Ali Bardakoğlu, "Ebû Hanîfe – Literatür", TDVİA, C. X, İstanbul 1994, s. 143-145; Mehmet Arslan, Şemseddîn-i Sivasî Külliyatı Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, Sivas Belediyesi Yay., Sivas 2015, s. 51-53; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, IV. Cilt, Terc. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008, s. 1467-1469.
3. Mevâkıf, Adudiddin el-İcî'nin (ö. 1355) kelama dair eseri, Makâsıd, Sadettin Taftazani'in (ö. 792/1390) kelama dair eseri ve Minhac, Nevevî'nin (ö. 1277) Sahîh-i Müslim şerhidir.

Kaynaklar

Ahmet Refik, "Osmanlı Devrinde Rafızîlik ve Bektaşîlik", Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C. VIII, S. 2, İstanbul 1932, s. 21-59.

Akkaya, Hüseyin (1997). The Prophet Solomon in Turkish Literature and the Süleymâniyye of Şemseddin Sivâsî (Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi). V. I-II. Harvard.

Akkaya, Hüseyin (2003a). "Şemseddîn-i Sivasî'nin İrşâdü'l-Avâm İsimli Eseri". Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi VII (II): 1-30.

Akkaya, Hüseyin (2003b). "Şemseddîn-i Sivasî'nin Terceme-i Ecvibe-i Alî bin Ebî Tâlib İsimli Eseri". Journal of Turkish Studies, Günay Kut Armağanı 27 (1): 47-58.

Aksoy, Hasan (1980). Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Mevlidi. İstanbul: İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Yay.

Aksoy, Hasan (1986). "Şemsî'nin Gülşenâbâd Mesnevîsi". Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, S.3, s. 127-177.

Aksoy, Hasan (2005), "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyyeti, Tarikatı, Eserleri", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. IX/2, s. 1-43.

Aksoy, Hasan (2010), "Şemseddin Sivâsî", TDVİA, C. 38, İstanbul, s. 523-526.

Arslan, Mehmet (2015), Şemseddîn-i Sivasî Külliyatı Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, Sivas.

Bağdatlı İsmail Paşa (1951). Hediyyetü'l-Ârifîn, Haz. İ. M. K. İnal- Kilisli Rifat Bilge, C. I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

Bardakoğlu, Ali (1994), "Ebû Hanîfe-Literatür", TDVİA, C. X, İstanbul, s. 143-145.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333/1915). Osmanlı Müellifleri. C. I-II. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Eliaçık, Mustafa (1997), Şemsüddîn-i Sivâsî'nin Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Manzum) Mesnevîsi (İnceleme-Metin), Erciyes Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Feridüddin-i Attâr (2014), Tezkiretü'l-Evliya, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Semerkand Yay.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1979). "Şemsîye",İslam Ansiklopedisi. C. XI. İstanbul: MEB Yay.

Gündoğdu, Cengiz (2000). Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî. Ankara: KB Yay.

Hazînî, Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr, İÜ, TY, 2893.

Kâtip Çelebi (2008), Keşfü'z-Zunûn, C. IV, Terc. Rüştü Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992), Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Pekolcay, Necla (1981), İslami Türk Edebiyatı, İstanbul: Dergâh Yay.

Sinan Paşa, Yakarışlar Kitabı (Tazarru'name), Haz. Mertol Tulum, Ankara: Diyanet Vakfı Yayıları.

Şahin, Haşim (2004), Menâkıbnâme", TDVİA, C. 29, Ankara, s. 112-114.

Şemseddîn-i Sivasî (1278/1861). Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, İstanbul: Tevfik Efendi Mat.

Şemseddîn-i Sivasî, Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., No: 3921.

Şemseddîn Sivasî. Dîvân-ı Şemsî. Süleymaniye Ktp. Uşşâkî Tekkesi Bl. Nr. 95. vr. 72b.; Süleymaniye Ktp. H. Şemsi F. Güneren Bl. Nr. 22. 20.

Toparlı, Recep (1984). Şemseddin Sivâsî Divanı. Sivas: Gurbet Yay.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983). Osmanlı Tarihi. C. III/I. Ankara: TTK Yay.